

KOMÁROMI BRIGITTA*

Kártérítés a büntetőperben (A polgári anyagi és eljárásjogi szabályok érvényesülése a büntetőeljárás bírósági szakaszában)

1. Bevezetés

Az emberi társadalom rendjét sértő személy már az ősi idők óta felelősségre vonással, súlyos joghátrányokkal számolhat. A jogellenes, bűnös cselekedetek a modern állam kialakulásával sem számolhatók fel, sőt napjainkban is tanúi lehetünk a társadalmat irritáló bűncselekmények jelenlétének. A bűncselekménynek nyilvánított magatartások jelentős része jogtárgy sérelemmel, károkozással jár, míg mások, bár alapvetően kisebb tárgyi súlyt hordozva, veszélyeztető jellegűek. Egyes, a társadalmi együttélést, valamint az államhatalmat sértő és veszélyeztető emberi magatartások már évezredek óta büntetendők. Ilyennek tekinthető például a biblikus formában is tilalmazott emberölés, azaz egy másik ember életének jogellenes kioltása, vagy akár a lopás, mely kárt okozva, idegen vagyontárgy jogtalan elvételével valósul meg.¹ Miként már Cicero utalt rá, a törvények arra ügyelnek, azt akarják, hogy a polgárok kapcsolatai sértetlenek legyenek, és halállal, száműzetéssel, börtönnel, bírsággal sújtják azokat, akik a törvényeket megbontják.² Természetesen az idők folyamán a büntetés céljaként a megtorlás háttérbe szorult és a modern büntetőjogi iskolák a megelőzést helyezik előtérbe. A büntetőper célja elsősorban a társadalom, az állam rendjét megsértő személy felelősségre vonása, megbüntetése, Franz Liszt nyomán „a bűncselekmény által megbillent jogrend” helyreállítása.³ E helyreállítás során azonban a hatályos törvényekben is fontos szerepet kap a sértett fél reparációja, a bűncselekménnyel okozott kárának megtérítése. A tanulmány a károkozással járó bűncselekményeknél a polgári jogi igény előterjesztésekor a polgári anyagi és eljárásjogi szabályok érvényesülését vizsgálja.

2. A szerződésen kívül okozott kárért való felelősség elméleti és dogmatikai alapjai

A kár nem vitásan jogi kategória, de érdemes kitékinteni a szó grammatikai értelmezésére is. A kár valamiben beálló veszteség,⁴

részben polgári jogi és büntetőjogi szempontból is a vagyonban okozott értékcsökkenés.

A kár nyilvánvalóan elválaszthatatlan a kártérítési felelősségtől, mely az egyik legáltalánosabb polgári jogi szankció. A felelősség célja egyrészt a jog társadalmi rendeltetésének megfelelő magatartás tanúsításának biztosítása, a jogrendet megszegővel szemben a jogkövetkezmények kilátásba helyezése és alkalmazása közvetlenül az egyénre és közvetett módon magára a társadalomra (megelőző funkció), másfelől a normaszegéssel megbontott érdekviszonyok kiegyenlítése, az okozott károk és hátrányok megtérítése (reparációs funkció). A kártérítési felelősség e célt szolgáló elemei a kötelességszegés, a normát sértő személy vétkeisége (szubjektív felelősségi rend esetén), továbbá a szankció, amely lényegét tekintve lehet helyreállító, de gyakran tartalmaz represszív (büntető) elemeket is.⁵ Álláspontom szerint is kétségkívül megállapítható, hogy a kártérítési felelősség egyik fő célja a kárt okozó személy megbüntetése, másrészt a vagyoni viszonyok védelme, ezen túl a kárt szenvedett reparációja.

A polgári jogi kárfelelősségnek négy alapvető eleme van: a jogellenesség, rendszerint a felróhatóság, a kár, továbbá az okozati összefüggés a kár és a felróható tevékenység, vagy mulasztás között.

A polgári jogi kárfelelősség fennállhat szerződéses viszonyon (kontraktuális felelősség), valamint a szerződésen kívül okozott kárért (deliktuális felelősség). A tanulmány a szerződésen kívül, bűncselekménnyel okozott kárért való felelősséget, és annak érvényesítését elemzi a büntetőperben. Ennek körében értelemszerűen mellőzhetetlen a 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.)⁶ rendelkezéseinek tükrében, indokolt esetben kitekintve az 1959. évi IV. törvény (régii Ptk.) rendelkezéseire is – a deliktuális kártérítési felelősség általános, közös szabályainak áttekintése.

* V. évfolyamos jogászhallgató, DE ÁJK

¹ Mózes: 20:1–14.

² Cicero: de Officiis III.5.

³ Irk Albert: A magyar anyagi büntetőjog. Dunántúli Egyetemi Nyomda, Pécs, 1928, 229. o.

⁴ Magyar Értelmező Kéziszótár, Második, átdolgozott kiadás. (Pusztai Ferenc főszerk.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003, 624. o.

⁵ Petrik Ferenc: Kártérítési jog. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2002, 13. o.

⁶ Hatályos 2014. március 15. napjától

A hatályos Ptk., eltérve a korábbi szabályozástól külön meghatározza, hogy a törvény tiltja a jogellenes károkozást.⁷ Ezt az 1959. évi IV. törvény nem tartalmazta. E rendelkezés kimondása egyértelművé teszi, hogy a jogellenességet nem kell külön bizonyítani, mert a károkozás maga bizonyítja a magatartás jogellenes voltát, ha nem áll fenn jogellenességet kizáró ok.⁸ Mindez korábban már a bírói gyakorlatban és a jogirodalomban is megjelent. Petrik Ferenc kifogástalanul mutatott rá már a Ptk. hatályba lépése előtt, hogy a bírói gyakorlat és a jogtudomány álláspontja szerint is minden vagyoni károkozás, amely nem minősül jogszerűnek, jogellenes.⁹ Jogellenes a magatartás, ha annak eredménye szemben áll valamely jogszabállyal, jogi normával.

A kártérítési felelősség általános szabálya szerint, aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentésül ugyanakkor a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható.¹⁰ A korábbi törvénytől eltérően a hatályos Ptk. szerint a szerződészegéseknél már nem a felróhatóságon alapuló felelősség érvényesül, viszont a szerződésen kívüli károkozásnál a felelősség alapja változatlanul a felróhatóság.¹¹

A hatályos Ptk. – eltérően a korábban hatályban lévő polgári anyagi jogi kódextól – tételesen felsorolja a jogellenességet kizáró okokat.

A Ptk. 6:520. § a)–d) pontja szerint minden károkozás jogellenes, kivéve,

- ha a károkozó a kárt a károsult beleegyezésével okozta;
- ha a jogtalan támadás, vagy a jogtalan és közvetlen támadásra utaló fenyegetés elhárítása érdekében a támadónak okozta, ha az elhárítás szükséges mértékét nem lépte túl;
- ha szükséghelyzetben okozta, azzal arányos mértékben;
- avagy a jogszabály által megengedett magatartással okozta, és a magatartás más személy jogilag védett érdekét nem sérti, vagy a jogszabály a károkozót kártalanításra kötelezi.

A tanulmány témájához igazodva egyrészt a jogellenességet kizáró okok közül a jogtalan támadás, illetve a közvetlenül fenyegető támadás elhárításához szükséges arányos védelmi cselekmény kiemelése indokolt. Az anyagi büntetőjog, a 2012. évi C. törvényben (továbbiakban: Btk.) az ilyen jogszerű védelmi cselekményt jogos védelemként, mint büntethetőséget kizáró okként nevesíti.¹² Egyévtérve a szakirodalmi állásponttal,

magam is úgy látom, hogy a védelmi cselekmény akkor jogos, ha szükséges, egyben arányos. Az arányosság fogalmát ugyan a törvény külön nem nevesíti, de az elhárítás szükséges mértéke nyilvánvalóan arra utal.¹³ Az elhárítás szükséges mértékét túl nem lépve jogos védelmi helyzetben okozott kárért a károkozót felelősség nem terheli. A büntetőtörvény a büntetőjogi felelősséget az elhárítás szükséges mértékének túllépésekor is kizárja. A polgári anyagi jogi szabály azonban a mentesüléshez az arányosságot megköveteli. A büntetőbíró-ság a Btk. 22. § (2) bekezdésére alapított felmentés esetén kártérítést nem ítél meg, mert a Be. 214. § (1) bekezdése alapján ilyenkor a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítja, a károsult polgári bíróság előtt követelhet kártérítést.

A Ptk. nem tér ki külön a büntetőtörvényben megelőző jogos védelemként szabályozott tényállásra, mely szerint nem büntetendő annak cselekménye sem, aki a saját, illetve a mások személye vagy javai elleni jogtalan támadás megelőzése céljából telepített, az élet kioltására nem alkalmas védelmi eszközzel a jogtalan támadónak sérelmet okoz, feltéve, hogy a védekező mindent megtett, ami az adott helyzetben elvárható annak érdekében, hogy az általa telepített védelmi eszköz ne okozzon sérelmet.¹⁴

A megelőző jogos védelem a büntetőjogi jogellenességet kizárja, a Ptk. szabályaiból viszont úgy vélem nem vezethető le egyértelműen a polgári jogi felelősség hiánya, ezért a büntetőbíró-ság felmentő ítélete után a polgári jogi igény érvényesítésének egyéb törvényes útra utasítását követően a polgári bíróságnak van lehetősége vizsgálni, hogy alkalmazható-e a károkozás jogellenességét kizáró civiljogi szabály. A bírói gyakorlatban markánsan még nem vetődött fel a kérdés, rendszerint olyan ügyek kerültek elbírálásra, amikor a megelőző jogos védelem törvényi tényállása nem volt teljes, és az elkövető büntetőjogi felelősséggel is tartozott.¹⁵

A büntetőügyben a vádlott felmentéséhez vezető megelőző jogos védelem során okozott kár megtérítése kapcsán majd a polgári jogi ítélezési gyakorlatra vár a feladat a károkozás jogellenessége kapcsán elvi állást foglalni. A büntetőjogi mentesülés ugyanis nem feltétlen eredményezi a kártérítési felelősség teljes hiányát.

A károkozó a végszükségben okozott kárért sem tartozik felelősséggel.¹⁶ E büntethetőséget kizáró ok

lan enyhítését tette lehetővé, a szakasz (3) bekezdése kimondja, hogy nem büntethető az sem, aki az elhárítás szükséges mértékét ijedségből, vagy menthető felindulásból túllépi.

¹³ Új Btk. kommentár 1. kötet (szerk. Pólt Péter). Nemzeti Köszolgálati és Tankönyvkiadó, Budapest, 2013, 158. o.

¹⁴ Lásd Btk. 21. §

¹⁵ Lásd Debreceni Ítéltábla Bf.I.91/2011/6. számú ügye, melyben a bíróság megállapította annak az idős vádlottnak a büntetőjogi felelősségét, aki udvarán belül áram alá helyezett dróttal védte veteményesét a tolvajoktól, mely megelőző cselekmény során két jogtalan behatoló halálos áramütéses sérülést szenvedett. A másodfokú bíróság megváltoztatva az elsőfokú ítéletet, a bűnösség megállapítása mellett a vádlottal szemben kiszabott, próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztést megrovás intézkedésre enyhítette. Lásd továbbá Debreceni Ítéltábla Bf.II.745/2011/10. sz. ítélet.

¹⁶ A Btk. 23. § (1) bekezdése rögzíti, hogy nem büntetendő annak a cselekménye, aki saját, illetve más személyét vagy javait közvetlen és másként el nem

⁷ Ptk. 6:518. §

⁸ Gadó Gábor – Németh Anita – Sáriné Szabó Ágnes: Ptk. Fordítókulcs. Oda-vissza. A 2013. évi V. törvény és az 1959. évi IV. törvény normaszövegének összehasonlító táblázata mindkét irányban. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013, 418. o.

⁹ Petrik: i. m. 25. o.

¹⁰ Ptk. 6:519. §

¹¹ Gadó – Németh – Sáriné: i. m. 418. o.

¹² A Btk. 22. § (1) bekezdése szerint nem büntetendő az a cselekmény, amely saját, illetve más vagy mások személye, javai, vagy a közérdek ellen intézett, illetve ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges. Eltérően az 1978. évi IV. törvénytől, mely ilyen esetre csak a büntetés korlát-

megállapításánál is feltétel a mentő cselekmény szükségessége, mint ahogy az arányosság is.¹⁷ A jogirodalom és a bírói gyakorlat álláspontja szerint az emberi élet kioltásával járó veszélyelhárítás esetén is megállapítható a végszükség, ha az ember életét kioltó cselekmény legalább egy ember életét megmenti. Vagyoni javak körében az értékek összehasonlításával lehet állást foglalni az arányosság kérdésében.¹⁸

A kártérítési felelősség fontos új szabálya a Ptk.-ban, hogy nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, melyet a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia (előreláthatóság).¹⁹

Főszabályként a károkozó a károsult teljes kárát köteles megtéríteni. A teljes kártérítés kiterjed a károsult vagyonában beállott értékcsökkenésre, (damnum emergens), az elmaradt vagyoni előnyre (lucrum cessans), és emellett a károsultat ért vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségekre is [lásd Ptk. 6:522. § (1), (2) bekezdés]. Már a téma polgári jogi alapjainak elemzésekor szükséges rögzíteni, hogy a polgári jogi kárfogalom nem azonos a büntetőjogi kárral, mely utóbbi a Btk. 459. § 16. pontja szerint a törvény eltérő rendelkezése hiányában, a vagyonban okozott értékcsökkenés, a szakasz 17. pontja értelmében a vagyoni hátrány pedig a vagyonban okozott kár és az elmaradt vagyoni előny. A büntetőjogi kárfogalomba ekként nem tartoznak bele a károsultat ért vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségek. Ilyen költséget kárként a büntetőbíróóság nem állapíthat meg.

A kártérítési kötelezettség terjedelméhez kapcsolódik, hogy a kártérítést csökkenteni kell a károsultnak a károkozásból származó vagyoni előnyével, kivéve, ha ez az eset körülményeire tekintettel nem indokolt. Különös méltánylást érdemlő körülmények fennállása esetén pedig a kártérítés mértékét a teljes kárnál alacsonyabb összegben is meghatározhatja a bíróság [Ptk. 6:522. § (3), (4) bekezdés].

Az 1959. évi IV. törvény 344. §-ával egyező a hatályos Ptk. szabálya, miszerint ha többen közösen okoznak kárt, a felelősségük a károsulttal szemben egyetemleges. Részben eltérően szabályoz azonban a hatályos törvény a korábbiakhoz képest, mert új elemként jelenik meg, hogy ha a károkozók felróhatásának aránya nem állapítható meg, akkor a kárt közrehatásuk arányában viselik.²⁰

A károsultat kármegelőzési, kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettség terheli. Az e kötelezettségek felróható módon való megszegése miatt keletkezett kárt a károkozó nem köteles megtéríteni. A károsult ter-

hére esik mindazok mulasztása, akiknek magatartásáért felelős [Ptk. 6:525. § (1), (3) bekezdés].

A károsult közrehatásánál a Ptk.-ban új szabály, hogy a többek közös károkozásához hasonlóan a törvény rendelkezik arról, hogy a károsult és a károkozó között a kárt a felróhatóság aránya megállapíthatóságának hiányában a közrehatásuk arányában kell megosztani, és ha ez sem állapítható meg, akkor a kárt egyenlő arányban viselik.²¹ A fenti szabályok érvényesülése kapcsán indokoltnak látom megjegyezni, hogy a büntetőbíróóság előtti eljárásban kevésbé van lehetőség a károsult közreható magatartásának vizsgálatára, sőt a büntető perjogi norma szerint a tényállásban megállapított kárt meg is kell ítélni. Bonyolultabb megítélésű kártérítési ügyekben ezért nyilvánvalóan alaposabb és szakszerűbb döntés születet a polgári perben. Gyakorlati tapasztalatok mutatják, hogy a polgári bíróság, például csalással okozott károk esetén jóval nagyobb figyelmet fordít a károsult közrehatására, a kármegelőzésére, mint a büntetőbíróóság, mely nyilvánvalóan adódik az eljárások jellegéből és fő céljaiból is.

A Ptk. 6:526. §-a szerint a szándékosan okozott, továbbá az emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító károkozásért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződés semmis. A Ptk. annyiban tér el a korábbi szabályozástól (1959. évi IV. törvény 342. §), hogy nem rögzíti a súlyos gondatlansággal okozott kárért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmisségét, másfelől nem írja elő a bűncselekmény következményeiért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmisségét sem.

A kártérítési felelősség törvényi szabályozásának igen fontos, a reparáció lényegét alkotó része a kártérítés módja. A Ptk. 6:527. §-a (1) bekezdése értelmében a károkozó a kárt pénzben köteles megtéríteni, kivéve, ha a körülmények a kár természetben való megtérítését indokolják. Ez jelentős változás a korábban hatályos Polgári Törvénykönyvhöz képest, mert elhagyja a kártérítés módjának azon korábbi fő szabályát, hogy a kárért felelős személy köteles az eredeti állapotot helyreállítani (in integrum restitutum).

A jövőben rendszeresen felmerülő károk megtérítésére a bíróság időszakonként visszatérően előre fizetendő, meghatározott összegű járadékot is meghatározhat.²²

Lényeges, hogy a bíróság a kártérítés módjának meghatározásánál nincs kötve a károsult kérelméhez, a kártérítésnek viszont azt a módját nem alkalmazhatja, amely ellen valamennyi fél tiltakozik.²³ A polgári perben és a büntetőperben a polgári igény érvényesítésekor is, a bíróságot kötik a kereseti kérelem korlátai, a kártérítés módjáról azonban a törvénynek megfelelően szabadon dönthet (azaz főszabályként nem érvényesül a keresethez kötöttség),²⁴ e döntési szabadság azonban a felhívottak szerint nem érvényesül olyan

hárítható veszélyből menti, vagy a közérdek védelme érdekében így jár el, feltéve, hogy a cselekmény nem okoz nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett. A szakasz (2) bekezdése kizárja a büntetőjogi felelősséget abban az esetben is, ha a veszélyt elhárító a cselekmény nagyságát ijedségből vagy menthető felindulásból nem ismeri fel.

¹⁷ Földvári József: Magyar Büntetőjog Általános rész. Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 143. o.

¹⁸ Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. A 2012. évi C. törvény alapján. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012, 257. o., valamint lásd BH 2006.1.

¹⁹ Ptk. 6:521. §

²⁰ Ptk. 6:524. § (1), (3) bekezdés

²¹ Ptk. 6:525. § (2) bekezdés. Lásd még Gadó – Németh – Sáriné: i. m. 419. o.

²² Ptk. 6:527. § (2) bekezdés

²³ Ptk. 6:527. § (3) bekezdés

²⁴ PK 44.

kártérítési mód tekintetében, mely ellen a felek, ekként a felperes és az alperes is tiltakoznak.

A kártérítés a károkozás bekövetkezésekor nyomban esedékes (Ptk. 6:532. §). Ennek fontos jogi következményei vannak, mert értelemszerűen a kártérítésre nem kerül sor azonnal a károkozásakor, ezáltal a kötelezett késedelembe esik, és késedelmi kamat fizetésére lesz köteles.

A Ptk. 6:533. § igen lényeges különös normája szerint a kártérítésre az elévülés szabályait azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a bűncselekménnyel okozott kár esetén a követelés öt éven túl sem évül el mindaddig, amíg a bűncselekmény büntethetősége el nem évül.²⁵ Az új Ptk. változást hozott a korábban hatályos törvényhez képest, mert elhagyja a szándékoságra utalást.²⁶ Az általánoshoz képest nyilvánvalóan szigorúbbak a bűncselekménnyel okozott kárért való felelősség elévülésének szabályai, mely nyilvánvalóan tükrözi, hogy a kriminális alapú deliktuális károkozás fokozott társadalmi veszéllyel jár, mely hangsúlyosabb és eredményesebb repressziót és reparációt igényel.

A Ptk. új szabálya, hogy ha a károkozás és az ítélethozatal között az időmúlásra, vagy egyéb körülményre tekintettel az értékviszonyokban jelentős változás következett be, a bíróság az okozott kár mértékét az ítélethozatal időpontjában fennállt értékviszonyok szerint határozhatja meg. Ebben az esetben a károkozó késedelmi kamat fizetésére az érték meghatározásának időpontjától kezdődően köteles. Ha a károsult kártérítési igénye érvényesítésével felróhatóan késlekedik, az ár- és értékviszonyok változásának kockázatát maga viseli [Ptk. 6:534. § (1), (2) bekezdés].

A kártérítési felelősség közös és általános normáit a büntetőbírósnak is alkalmaznia kell, mint ahogy a polgári eljárásjogi szabályokat is a büntetőper sajátosságainak figyelembevételével.

3. A bűncselekménnyel okozott kár

A kár fogalmát a Btk., az 1978. évi IV. törvénytől eltérően a Záró részben határozza meg az értelmező rendelkezések között. A már idézettek szerint kár a büntetőtörvény eltérő rendelkezései hiányában a bűncselekménnyel a vagyonban okozott értékcsökkenés. Ez a kárfogalom fő szabálya. Tekintsük át, hol találkozunk speciális esetekkel, törvényi kivételekkel. A Btk. a csalásnál határoz meg különös szabályt, mely szerint kárnak kell tekinteni az igénybe vett szolgáltatás meg

nem fizetett ellenértékét is.²⁷ Az 1978. évi IV. törvény kárfogalma a csalásnál szűkebb volt, mert nem mondta ki, hogy büntetőjogi értelemben kárnak minősül az igénybe vett, de meg nem fizetett szolgáltatás ellenértéke. A bírói gyakorlat ugyanakkor kiterjesztően értelmezte a kárfogalmat, mert a szállodai szolgáltatás célzottan nem fizetett ellenértékét is olykor kárként értékelte. A Legfelsőbb Bíróság elvi élel szögezte le, hogy az igénybe vett szolgáltatás meg nem fizetése a vagyonban bekövetkezett értékcsökkenésnek és nem elmaradt vagyoni előnynek minősül.²⁸ A felsőbb bírósági döntés érveit Deák Zoltán tanulmányában kritikával illette, vitatva a kárfogalommal kapcsolatban kifejtett elméleti alapokat.²⁹ Álláspontja a 2013. július 1-jén hatályba lépett Büntető Törvénykönyv tükrében azonban véleményem szerint már nem tartható, mert a törvényhozó a Legfelsőbb Bíróság elméleti és dogmatikai okfejtését átvéve határozottan kimondta, hogy a meg nem fizetett szolgáltatás ellenértéke is kárnak minősül a csalás elkövetésekor.

E körben kell utalni a kárhoz hasonlóan szintén az eredmény-bűncselekményeknél megjelenő, a polgári jogi kárfogalom taglalásakor már ugyancsak felhívott vagyoni hátrányra, mely a vagyonban okozott kár és az elmaradt vagyoni előny. A vagyoni hátrány tekintetében a költségvetési csalásnál láthatunk az általánostól eltérő szabályozást, ugyanis e bűncselekmény elkövetésekor vagyoni hátrány alatt érteni kell a költségvetésbe történő befizetési kötelezettség nem teljesítése miatt bekövetkezett bevételekiesést, valamint a költségvetésből jogosulatlanul igénybe vett vagy a céltól eltérően felhasznált pénzeszközt is.³⁰

Indokolt kitérni arra, hogy mit értünk a vagyon fogalmán. A tisztán jogi vagyonfogalom a vagyont a jogosultsági oldaláról közelíti meg, azaz a személyt megillető vagyoni jogok és a terhelő kötelezettségek összességéként határozza meg.³¹ Egy másik elmélet a vagyon gazdasági aspektusát emeli ki, illetve egyes irányzatok jogi-gazdasági oldalról világítják meg annak mibenlétét. Vagyoni a kár, ha a vagyon helyzete kedvezőtlenebbé vált, azaz a károkozó cselekmény után értékben csökkent. A vagyon csökkenése lehet végleges jellegű, de akár ideiglenes is.³²

A károkozás tipikusan eredmény-bűncselekményeknél következik be. Az elkövetési magatartásnak a bekövetkezett eredmény, a vizsgált téma szempontjából hangsúlyosan a kár bekövetkezésével okozati összefüggésben kell állnia.³³ Az okozati összefüggés hiánya a büntetőjogi felelősséget kizárja, mint ahogy a pol-

²⁷ Btk. 373. § (7) bekezdés

²⁸ BH 2011.127.

²⁹ Deák Zoltán: A kár büntetőjogi fogalmáról – megjegyzések egy eseti döntés margójára. Magyar Jog, 2012/6. szám, 369–374. o.

³⁰ Btk. 396. § (9) bekezdés b) pont.

³¹ Shmidt, Rudolf – Priebe, Klaus: Strafrecht – Besonder Teil II. Dr. Rudolf Schmidt GmbH, Bremen, 2008, 240. o.

³² Madai Sándor: A „vagyon” és a „kár” büntetőjogi relációjának értelmezési lehetőségei. In: A Magyar Büntetőjogi Társaság jubileumi tanulmánykötete (szerk. Fenyvesi Csaba). Kódex Nyomda Kft., Budapest – Debrecen – Pécs, 2011, 137–144. o.

³³ Földvári: i. m. 104–105. o.

²⁵ A Btk. 26. § (1) bekezdés értelmében a büntethetőség – törvényi kivételtől eltekintve, illetve az egyes bűncselekmények elévülésének kizárásáról szóló rendelkezés hiányában – elévül a büntetési tétel felső határának megfelelő idő, de legalább öt év elteltével. A (3) bekezdés kimondja, hogy nem évül el a törvény XIII. és XIV. fejezetében meghatározott (emberiség elleni és háborús bűncselekmények), és az életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető bűncselekmények büntethetősége.

²⁶ Gadó – Németh – Sáriné: i. m. 421. o.

gári jogi kárfelelősségnek is feltétele a kauzalitás.³⁴ Itt jegyzendő meg, hogy a kárfelelősség vizsgálata során az okozati összefüggés szempontjából a kár bekövetkezése releváns okának van jelentősége. Ez akkor állapítható meg, ha a felróható magatartás szerves összefüggésben van a kárral: enélkül a kár nem következett volna be, illetve a károkozó a kár bekövetkezését előre láthatta.³⁵

A gyakorlati tapasztalatok alapján megállapíthatjuk, hogy jogellenes károkozásra elsősorban vagyoni elleni bűncselekmények elkövetésekor, így lopás, rongálás, sikkasztás, csalás megvalósításakor kerül sor, de számos más bűncselekmény is okozhat olyan kárt, mely polgári jogi kártérítési felelősséget von maga után. vagyoni hátrány okozására példaként hozható fel a hűtlen kezelés, a hanyag kezelés,³⁶ vagy a már említett költségvetési csalás.

A büntetőjogi kárfogalom vázlatos áttekintése után a tanulmány a büntetőeljárásban a kártérítési igény érvényesítését, az adhéziós eljárást vonja vizsgálat alá.

4. A bűncselekménnyel okozott kár megtérítése iránti igény és érvényesítése a büntetőeljárásban – az adhéziós eljárás

A bűncselekményből eredő kárigény büntetőeljárásban történő elbírálásának igénye hosszú történeti múltra tekint vissza. A tanulmány a hatályos törvény alapján vizsgálja az anyagi és eljárásjogi kérdéseket, célszerű ennek ellenére a vázlatos magyar jogtörténeti visszatekintés arra nézve, hogy miként fejlődött a bűncselekménnyel okozott kár megtérítése iránti igénnyel kapcsolatos szabályozás. Az ősmagyar büntetőjog még a magánbosszú elvén alapult, kezdetben a vérbosszú által vett elégtételt a sérelmet szenvedett fél, melyet később az egyezkedés váltott fel. Ennek során az elkövető az áldozattal vagy annak családjával megállapodott a kár megtérítésében, megelőzve ezzel a bosszú bekövetkezését. A magánbosszú és az egyezkedés sokáig akadálya volt az igényérvényesítés közjogi irányba történő fejlődésének.³⁷

Az államalapítást követően, Árpád-házi királyaink dekrétumaikban már határozottan felléptek a magánbosszú ellen, mely nyilvánvalóan egyik fontos záloga volt az államhatalom és a társadalmi rend megszilárdításának. Szent István király érvényesítette elsőként

az állam büntetőhatalmi igényét,³⁸ és határozottan törekedett a szervezett nemzeti igazságszolgáltatás háttérbe szorítására, melyet jól megvilágít a vérbosszút büntetőrendelkezés.³⁹ A vérbosszú visszaszorításánál, miként láthatjuk az idézett királyi dekrétumból, alapvető szankció volt a vagyoni joghátrány, melynek jelentős része a kincstár és a sértetti rokonságot illette. E rendelkezésben már megjelenik a represszió mellett a sérelmet szenvedett károsult reparációja is.

A középkori jogfejlődés fontos állomása Werbőczy 1514-es keletű Hármaskönyve (Tripartitum), mely a királyi dekrétumoknak megfelelően határozta meg a bűncselekményeket és a joghátrányokat, azok alternatíváival egyetemben, melyek körében fontos szerepet játszott a felek békítése és az áldozat kártalanítását elősegítő kiegyezési kísérlet.⁴⁰

Hosszú jogfejlődést követően csak a XIX. század végén került sor a magyar büntetőeljárás kodifikációjára. A 1896. évi XXIII. tc. (Bp.) már részletesen, külön fejezetben (XVIII. Fejezet) szabályozta a magánjogi igény érvényesítését és biztosítását a büntetőeljárás keretei között. A törvény értelmében a bűncselekményből származó kár és egyéb magánjogi igény érvényesítésével a bíróság csak annyiban foglalkozhatott, amennyiben a vonatkozó igény érvényesítésének a büntetőeljárás során az adhézióra vonatkozó szabályok értelmében helye volt. A bűncselekményből származó kárt annyiban kellett nyomozni, amennyiben annak megállapítása a büntetőtörvények helyes alkalmazása érdekében szükséges. A büntetőeljárás megszüntetése, vagy a vádlott felmentése esetén a bíróság a magánfelet azzal értesítette, hogy magánjogi igénye tárgyában ebből az okból nem határoz. Mindez nem elutasítást jelentett, hanem azt, hogy a magánfél igényét polgári perben érvényesíthette.⁴¹ Hasonló szabályozás érvényesül a hatályos büntető eljárásjogi törvényben is, hiszen a vádlott felmentése esetén a bíróság a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítja, azaz a magánfél polgári bíróság előtt érvényesítheti követelését. Láthatjuk, hogy már a Bp. előírásai is hűen tükrözték, miszerint a kár megtérítése iránti eljárás másodlagos jellegű a büntetőperben, hiszen a büntetőeljárás fő célja a büntetőjogi felelősség megállapítása.

A XX. század első felének büntető jogalkotása a Bp.-hez mérten visszalépést jelentett, és a társadalmi tulajdon védelmére koncentrált centralizációs elveknek megfelelően.⁴²

A Be. hatályba lépése előtt hatályos 1973. évi I. tör-

³⁴ Lásd Pétrik: i. m. 64–65. o.

³⁵ BDT 2013. 2893.

³⁶ Btk. 376. §, 377. §

³⁷ Botos Gábor: A polgári jogi igény érvényesítésének egyes kérdései a büntetőeljárás folyamán. Belügyi Szemle, 1996/7. szám, 39. o.

³⁸ Sipta István: A magyar bírósági rendszer története. MULTIPLEX MEDIA-DEBRECEN U.P., 1998, 13. o.

³⁹ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve, 16. Fejezet a szándékos emberölésről: Ha valaki haragra gerjedvén és felfuvalkodván kevélységgel, szándékos emberölést követ el, tudja meg, hogy száztiz arany pénzt fizet érte, a mint a mi tanácsunk végezte. 1. § Ebből ötvenet a király kincstárába vigyenek, a más ötvenet adják a rokonoknak, tize pedig az ítélobíráké és közbenjáróké legyen. És maga a gyilkos bőtőljön a kánonok rendelése szerint.

⁴⁰ Botos: i. m. 40. o.

⁴¹ Angyal Pál: A magyar büntetőeljárásjog tankönyve II. kötet. Budapest, Athenaeum Kiadó, 1917, 266. o.

⁴² Botos: i. m. 42. o.

vény 215. §-a szabályozta a polgári jogi igény elbírálását, megkívánva, hogy az igényt az ügyész, vagy a sérelmet szenvedett magánfél jelentse be. A törvényszakas (1) bekezdése értelmében a polgári jogi igényt az ítéletben vagy az érdemi ügydöntő végzésben lehetőség szerint érdemben kell elbírálni. Ha mindez azonban az eljárás befejezését jelentékenyen késleltetné, a bíróság az ügydöntő határozatában a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítja.

A rövid, vázlatos történeti áttekintés után vizsgáljuk meg részleteiben a hatályos törvényi előírásokat.

A büntetőeljárásban a kártérítési igény érvényesítése a Bp. alapján nyugodva ún. adhéziós eljárás, melyben a kárt szenvedett sértett magánfél már a büntetőperben érvényesítheti kárigényét. Az adhéziós eljárás, miként Botos Gábor szemléletesen mutat rá, összekapcsolt eljárás, amely nem kizárólag büntetőeljárás, és nem is kizárólag polgári eljárás, hanem a kettő egyesítése.⁴³ Érvelését osztom, hiszen egy speciális jellegű eljárásról van szó, melyben érvényesülnek a polgári anyagi jogi, a büntető anyagi jogi, a polgári perjog és a büntetőeljárás szabályai is. Nem vitás azonban, hogy e sajátos eljárásban a büntetőeljárás domináns.⁴⁴ Az adhéziós eljárás mellett pergazdasági szempontok is szólnak, hiszen külön polgári per nélkül is megítélhető már a büntetőügyben a kárigény, ami a bírósági ügyteher szempontjából is kedvező hatással bír.⁴⁵

A sértetti kár helyreállításának fontossága európai standard is, hiszen az Európa Tanács kerethatározat is hozott, melyben kimondta, hogy minden tagállam biztosítja a bűncselekmény sértettjének azon jogát, hogy a büntetőeljárás keretein és ésszerű határidőn belül döntsenek az elkövető által a sértett részére fizetendő kártérítés tárgyában.⁴⁶

A polgári jogi igény egyik alapvető eleme az igény előterjesztése, a másik fontos elem pedig a bíróság előtti érvényesítés. A polgári jogi igényt ugyanis érdemben csak a bíróság bírálhatja el, ebből következik, hogy a sértett a büntetőügy tárgyalási szakaszában válik magánfélé.⁴⁷

A Be., álláspontom szerint már hatékonyabban szabályozza az adhéziós eljárást, nagyobb kötelezettséget róva a bíróságra, előmozdítva minél hatékonyabban, hogy a büntetőjogi felelősség megállapításakor a bíróság megítélje a kártérítést.

Elsőként a sértett fogalmát kell kiemelni. Sértett az, akinek a jogát, vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette, vagy veszélyeztette.⁴⁸ A bűncselekmény elkö-

vetése sértheti a passzív alany testi épségét, személyi jogait, és tipikusan a vagyoni jogokat, különösen a tulajdonjogot. A sértett processzuális fogalom, mely a büntetőjogból vezethető le. A büntetőjog ugyan a sértett fogalmát nem használja (a büntető jogirodalomban a bűncselekményt elszennvedő a passzív alany), de nyilvánvaló, hogy a bűncselekmény által megtámadott személyek, alanyok és jogtárgyak nélkül bűncselekményről nem beszélhetünk.⁴⁹

A büntetőeljárásban a kárt szenvedett és polgári jogi igényt érvényesítő személy a magánfél.⁵⁰ A magánfél tehát egy olyan speciális perjogi helyzetű sértett, aki kárigényét a büntetőeljárásban érvényesíti.

Magánfél lehet természetes vagy jogi személy, de maga az állam is, ha maga a jogviszony alanya. A bíróság a hűtlen kezelés büntette miatt indult büntetőügyben megállapította, hogy az állam akkor jogosult képviselője útján magánfélként fellépni, ha közvetlenül maga a jogviszony alanya. Állami tulajdonban lévő társaság nevében azonban a cég képviseletre jogosult vezetői terjeszthetnek elő joghatályosan polgári jogi igényt.⁵¹

Sajátos a helyzete a Nemzeti Adó- és Vámhivatalnak (NAV). Az e szervezet feladatairól és működéséről szóló törvény értelmében⁵² az adóztatási szerve, illetve vámszerve terjeszti elő a hatáskörébe tartozó kötelező befizetésekkel vagy költségvetési támogatással kapcsolatban elkövetett bűncselekménnyel okozott kár iránt az állam nevében a polgári jogi igényt. Egyes álláspontok szerint ugyanakkor a NAV a Be. alapján sértettként polgári jogi igényt nem terjeszthet elő, tekintettel arra, hogy az eljárás tárgya nem polgári jogi, hanem az adós és az állam közötti adózási vita, ezért a NAV polgári jogi igényét egyéb törvényes útra kell utasítani. Hasonló a helyzet az Országos Egészségbiztosítási Pénztár tekintetében is.⁵³ Kétségtelen, hogy a NAV törvény és a Be. szabályai, illetve az arra alapított bírói gyakorlat nincsenek teljes összhangban, de az kétségtelen, hogy az adóhiány megtérítése iránti igény érvényesítése adójogi vita, másfelől az államot az adóhiány folytán ért kárt az adóhatóság adóigazgatási eljárásban is érvényesítheti, sőt a gyakorlat szerint érvényesíti is, ezért elméleti megközelítésből nem kifogásolható a felhívott álláspont, de nyilvánvalóan szükséges lenne a NAV törvény és a Be. tartalmi egységének megteremtése a kérdésben, mert kontinentális jogrendszerünkben a bíró nem alkothat jogot, azaz a jogszabályi rendelkezést nem mérlegelheti felül.

Kiemelést érdemel még a magánfél eljárási helyze-

⁴³ Botos: uo. 40. o.

⁴⁴ Tarr Ágnes: A kárhelyreállítás jelene és jövője a büntetőeljárásban. Debreceni Jogi Műhely, 2006/2. szám, http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/2_2006/a_karhelyreallitas_jelene_es_jovoje_a_magyar_buntetoeljarasban/ (letöltés: 2014. október 29.)

⁴⁵ Tahy-Kiss Karolina: Bírósági rendelkezés a büntetőeljárásban érvényesített polgári jogi igényről. Iustum Aequum Salutare 2011/2. szám, 159. o.

⁴⁶ Lásd Európa Tanács 2001/220/IB (2001. március 15.) határozata 9. § cikk (1) bekezdés.

⁴⁷ Büntető Eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára. Második kiadás (szerk. Berkes György). HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006, 216/18. o., valamint lásd még BH 1980/78. I.

⁴⁸ Be. 51. § (1) bekezdés

⁴⁹ Király Tibor: Büntető Eljárásjog. 3. átdolgozott kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 176–177. o.

⁵⁰ Be. 54. § (1) bekezdés

⁵¹ Lásd Fővárosi Bíróság 18.B.342/2004/272. sz. és a Fővárosi Ítéletábla 3.Bf.157/2012/29. számú ítélete. Az ügyben a bíróság kifejtette, hogy ha a bíróság az állapítja meg, hogy a felperes a kereset megindítására nem jogosult, a keresetét érdemben el kell utasítani, ugyanis a keresetösségi jog, az ügylegitimáció nem eljárásjogi, hanem anyagi jogi intézmény. Lásd még BH 1992. 470.

⁵² 2010. évi CXXII. törvény 13. § (2) bekezdés e) pont.

⁵³ Lásd A Szekszárdi Törvényszék Büntető Kollégiuma Vezetőjének A polgári jogi igény és egyes vagyonsági rendelkezések eljárási kérdéseiről készített 2014.El.II.C.2/105-1. számú összefoglalója. Szekszárd, 2014, 2–3. o.

tét illetően, hogy a biztosító, mint engedményes a büntetőeljárásban nem, csak a polgári perben érvényesítheti a sértettől átszállt követelését. A biztosító nem sértettje a bűncselekménynek, így a büntetőperben magánfélként nem léphet fel.⁵⁴

A büntetőeljárásban érvényesített polgári jogi igény többnyire kárigény. Az igényt megalapozó tények, és a bűncselekmény között okozati összefüggésnek kell fennállnia.⁵⁵ A polgári jogi igény gyűjtőfogalmának központi eleme maga a kár, emellett az érvényesíthető polgári jogi igénynek további három alapvető kritériuma a már idézett okozati összefüggés, az, hogy az igényt a sértett terjessze elő és a terhelttel szemben.⁵⁶ A sértett nem minden esetben képes, vagy jogosult jogainak érvényesítésére, ezért helyette örököse, törvényes képviselője, vagy akár az ügyész is jogosult az igény érvényesítésére.⁵⁷

Fontos szabály, hogy a magánfél a terhelttel szemben azt a polgári jogi igényt érvényesítheti, amely a vád tárgyává tett cselekmény következtében keletkezett [Be. 54. § (2) bekezdés]. Hangsúlyos, hogy e körben a büntetőjogi kárfogalomra kell gondolnunk, mely a vagyonban bekövetkezett értékcsökkenést jelenti, illetve a vagyoni hátránynál ezenfelül az elmaradt vagyoni előnyt is. A már kiemelték szerint a büntetőjogi kár szűkebb, mint a polgári jogi, mely kiterjed a vagyonban okozott hátrány kiküszöbölésének költségeire is. E költségek a büntetőperben polgári jogi igényként nem érvényesíthetők.⁵⁸ Megjegyzendő, hogy ha a sértett a polgári jogi igényét a büntetőeljárásban érvényesíti, és azt érdemben elbírálják, akkor az ítélt dolognak tekintendő. Figyelemmel azonban arra, hogy a büntetőjogi kár a már idézettek szerint nem terjed ki a polgári jogi kár minden részére, annak nincs akadálya, hogy a sértett a büntetőeljárásban megítélt összegen túlmenő követelését polgári perben érvényesítse. A meg nem ítélt, büntetőjogi kárba nem tartozó költségek ugyanis megítélésük szerint nem képezhetnek res iudicata-t.

További lényeges előírás, hogy a polgári jogi igény egyéb úton való érvényesítését nem zárja ki, hogy a sértett magánfélként nem lépett fel, következésképp a polgári bíróság előtti keresetindításnak nem feltétele, hogy a sértett a büntetőeljárásban is érvényesítse a kártérítési igényt.

A Pp.-ben meghatározott feltételek esetén – ha a jogosult jogainak védelmére bármely okból nem képes⁵⁹ – a polgári jogi igényt az ügyész is érvényesítheti.⁶⁰

A magánfélnek a törvény jogot biztosít arra, hogy a polgári jogi igényrel kapcsolatos eljárási cselekmé-

nyeknél jelen lehessen. A sértett halála esetén az örököse léphet fel magánfélként, a sértetti jogok azonban csak a polgári jogi igény érvényesítésével kapcsolatban illetik meg.⁶¹

A Be. 54. § (7) bekezdésének igen fontos szabálya, hogy ha a polgári jogi igény érvényesítésével kapcsolatos eljárási kérdéstről a büntetőeljárási törvény nem rendelkezik, a polgári eljárás szabályait kell alkalmazni, feltéve, hogy azok e törvénnyel, illetőleg a büntetőeljárás jellegével nem ellentétesek. A terhelt azonban eltérően a Pp. szabályaitól, a magánféllel szemben követelést nem érvényesíthet (értelemszerűen viszontkeresetet sem terjeszthető elő) és beszámítási kifogással sem élhet, valamint a terhelt és a magánfél által kötött egyezséget a bíróság nem hagyhatja jóvá.

Az adhéziós eljárásban a perorvoslat joga nem teljes, mert a polgári jogi igény érvényesítésének egyéb törvényes útra utasítása ellen nincs helye fellebbezésnek. A bíróság továbbá az ítéletnek a polgári jogi igényre vonatkozó részét nem nyilváníthatja előzetesen végrehajthatónak. Az elsőfokú eljárásban bejelentett polgári jogi igényt a másodfokú eljárásban kiterjeszteni, illetve az összegét felemelni nem lehet [Be. 54. § (8) bekezdés].

A büntetőeljárási normák felhívása után szükséges az adhéziós eljárásban a Be. 54. § (7) bekezdése alapján alkalmazandó polgári eljárásjogi szabályok áttekintése.

Magánfél csak perbeli cselekvőképességgel rendelkező személy lehet, azaz aki a polgári jog szabályai szerint cselekvőképességgel rendelkezik, illetve olyan cselekvőképességében részlegesen korlátozott nagykorú, akinek a polgári jog szabályai szerinti cselekvőképessége a per tárgyára, illetve a perbeli eljárási cselekményekre nézve kiterjedő hatállyal nincs korlátozva, vagy aki a per tárgyaról a polgári jog szabályai szerint érvényesen rendelkezhet [Pp. 49. § (1) bekezdés a)–c) pont].⁶² E jogosultság a perbeli legitimáció, melyet érdemben, az ítéletben kell elbírálni és nem lehet a keresetlevelet a hiánya miatt idézés kibocsátása nélkül elutasítani.

A kártérítési igény kapcsán megjegyzendő, hogy a vagyonban bekövetkezett kárért a tulajdonjoggal rendelkező vagy képviselője terjeszthet elő keresetet. A rendelkezési jog ugyanis őt illeti.

A polgári jogi igény érvényesítése, lényegében a keresetindítás alapját képező keresetlevéllel történik, melyben a Pp. 121. § (1) bekezdése értelmében fel kell tüntetni az eljáró bíróságot, a feleknek, valamint képviselőiknek a nevét, lakhelyét és perbeli állását, az érvényesíteni kívánt jogot, az annak alapjául szolgáló tényeknek és azok bizonyítékainak előadásával, azon adatokat, amelyekből a bíróság hatásköre és illetékesége megállapítható, valamint a bíróság döntésére irányuló határozott kereseti kérelmet (petitum).

A büntetőeljárásban sokszor már a nyomozás során,

⁵⁴ BH 1985.138.

⁵⁵ Király: i. m. 185–186. o.

⁵⁶ Herke Csongor – Fenyversí Csaba – Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2012, 112–113. o.

⁵⁷ Tarr: i. m. 5. o.

⁵⁸ BH 1989.333. II., BH 1997.49., mely utóbbi eseti döntés kifejtette, hogy a sértett eltemetése költségeinek megfizetésére a terhelt nem kötelezhető, mert e költségek nem közvetlenül a bűncselekmény folytán keletkeztek.

⁵⁹ Pp. 9. § (1) bekezdés.

⁶⁰ Be. 54. § (3), (4) bekezdés.

⁶¹ Be. 54. § (4), (6) bekezdés.

⁶² Példaként hozható fel a körben a bontóper, melyet korlátozottan cselekvőképes személy is megindíthat (Pp. 298. §).

a feljelentésben, vagy a tanúkihallgatás során előterjeszti a sértett a kárigényét, mely rendszerint nem felel meg mindenben a Pp. által megkövetelt tartalmi elvárásoknak. A nyomozó hatóság, vagy az ügyész a polgári jogi igényről érdemben nem rendelkezhet, arról kizárólag a bíróság dönthet, ezért csak a vádemelést követően, a bírósági szakaszban válik a sértett magánfélle. A bíróságnak van joga érdemben dönteni a kárigényről, mint ahogy a hiánypótlás elrendeléséről is. A büntetőügyben a bíróság feladata elsősorban a büntetőjogi felelősség tisztázása. Az adhéziós eljárásban úgy gondolom, hogy a magánfél igényével kapcsolatos hiánypótlások száma, legalábbis írásbeli módon való megkövetelése elenyésző, rendszerint a bíróság a sértett tanúkihallgatása során tisztázza a kárigénnyel kapcsolatos részleteket. A Pp. 130. § (1) bekezdése szerinti idézés kibocsátása nélküli kereset elutasítás pedig a büntetőeljárás specialitása folytán nem fordul elő, mert a bíróság ítéletében határoz a magánfél polgári jogi igényéről, ezért a büntetőperben közbenső döntéssel a kárigény érdemi vizsgálat nélküli elutasítására nem kerül sor, függetlenül attól, hogy akár a perbeli jogképesség hiánya vagy a hiánypótlás elmulasztásának hiánya, avagy más ok folytán a feltételei fennállnak.

Az igényérvényesítés módja és részletszabályai után vizsgáljuk meg, hogy a bíróság milyen döntést hozhat a büntetőügyben a polgári jogi igényről.

A Be. 335. § (1) bekezdése értelmében a bíróság a polgári jogi igényt – a 214. § (1a) bekezdése és a 284. § (3) bekezdése szerinti kivételeket kivéve – az ítéletben lehetőleg érdemben bírálja el, annak helyt ad, vagy azt elutasítja. Ha ez jelentékenyen késleltetné az eljárás befejezését, valamint a vádlott felmentése esetén, vagy ha az indítványnak a büntetőeljárásban való érdemi elbírálását más körülmény kizárja, a bíróság a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítja.

A törvényben előírt kivételt jelenti egyrészt a nyomozási bíró eljárásában, ha a nyomozási bíró a 207. § (2) bekezdés g) pontja alapján a vádirat benyújtása előtt az 54. § (2a) bekezdés szerinti polgári jogi igényt⁶³ és ideiglenes intézkedés iránti kérelmet a Polgári perrendtartás szerint hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságnak megküldi. A másik kivétel, szintén az 54. § (2a) bekezdés szerinti polgári jogi igény érvényesítése esetén, ha a tárgyalás megkezdése után a tanács elnöke rendelkezik az igény megküldéséről a polgári bíróságnak.

Az idézett törvényi rendelkezés szerint tehát a büntetőbíróság három módon dönt:

- a polgári jogi igénynek a büntető és polgári anyagi jogi és eljárásjogi feltételek fennállása esetén helyt ad,

- az igényt elutasítja,
- illetőleg az igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítja.

Ha a bíróság az ítéletében megállapítja a bűncselekménnyel okozott kár, vagyoni hátrány, adóbevétel-csökkenés, vámbevétel-csökkenés összegét, illetve a bűncselekmény elkövetési értékét, ezen összeg mértékéig az előterjesztett polgári jogi igényt érdemben el kell bírálni, kivéve, ha az okozott kár vagy vagyoni hátrány megtérítése iránti igény az 54. § (2a) bekezdése szerinti, már hivatkozott és „lakásmaffiaszerű” uzsora-bűncselekmények elkövetése folytán a sértetti ingatlanhoz kapcsolatos polgári jogi igény része, mert ezen esetben a nyomozási bíró, vagy a tárgyalás megkezdésekor a tanács elnöke az igényt a polgári bíróságnak küldi meg.⁶⁴ A bíróság a vagyon elleni vagy a költségvetést károsító bűncselekményeknél a kárt, a vagyoni hátrányt, illetve az elkövetési értéket – marasztalás esetén – rendszerint megállapítja, mely feltétele a bűnösség kimondásának és a kár, a vagyoni hátrány vagy az elkövetési érték mértékétől függően a cselekmény helyes minősítésének is.

Ilyen esetekben a polgári jogi igény érdemi elbírálása nem mellőzhető, és ha a bíróság a keresetszerű kérelemről nem dönt, vagy annak érvényesítését egyéb törvényes útra utasítja, eljárási szabálysértést valósít meg. Ha másodfokú eljárásra kerül sor, a fellebbezési bíróság hivatalból dönt a polgári jogi igényről, mint járólagos ítéleti rendelkezésről, e jogkörében pótolja az elsőfokú bíróság mulasztását és az előterjesztett polgári jogi igényt elbírálja, ha arról az elsőfokú bíróság nem rendelkezett, valamint ugyanígy jár el, ha az elsőfokú bíróság a tényállásban a konkrét kár megállapítása ellenére a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítja. Ha a Be. 335. § (2) bekezdésében írt feltételek teljesültek, de az előterjesztett keresetszerű kérelem összegszerűsége az ítéleti tényállásban megállapított összeg mértékét meghaladja, a bíróság a polgári jogi igényt az ítéleti tényállás szerinti elkövetési érték, illetve a bűncselekménnyel okozott kár összegének mértékéig érdemben elbírálja. Az ezt meghaladó összegre előterjesztett követelés érvényesítését pedig egyéb törvényes útra utasítja, mely követelésrész, mert arra nézve döntés nem született, értelemszerűen nem jelent ítélt dolgot.⁶⁵

A másodfokú bíróságnak azonban megvan a jogköre arra, hogy ha a polgári jogi igény kérdésében való döntés a büntetőeljárás befejezését jelentékenyen késleltetné, vagy a büntetőeljárásban való érdemi elbírálását más körülmény kizárja, a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletének e kérdésben döntő rendelkezését hatályon kívül helyezi, és a polgári jogi igény iránti indítványt egyéb törvényes útra utasítja (Be. 380. §). Ilyen eset lehet, ha a kárérték, vagy a követelés jogalapja nem kellően tisztázott és további, széleskörű bizonyításra lenne szükség, mely nem a másod-

⁶³ E törvényhely szerint, ha a zsarolás, a csalás, illetve uzsora-bűncselekmény elkövetési tárgya olyan, a terhelt által lakott vagy a hozzájárulásával más személy által ingyenesen használt ingatlan, amelyben a bűncselekményt megelőzően a magánfél lakott, és a polgári jogi igény az ingatlanhoz kapcsolatos rendelkezési jogot vagy az ingatlan birtoklásának jogát is érinti, a magánfél indítványában ideiglenes intézkedésként kérheti az ingatlan kiürítését és annak a magánfél birtokba bocsátását.

⁶⁴ Be. 335. § (2) bekezdés

⁶⁵ Lásd 81/2010. BK vélemény 1–3.

fokú bíróság feladata. A másodfokú bíróság a teljes revízió során hivatalból jár el, nem kötik a fellebbezés-ek irányai, mint ahogy a súlyosítási tilalom sem.

A Pp. 215. §-ának lényeges polgári perjogi előírása, hogy a bíróság döntése nem terjedhet túl a kereseti kérelmen, ez a szabály a főkövetelés járulékaire (kamat, költség) is kiterjed. Mindez irányadó az ellenkérelemre is, melynek azonban a vizsgált téma kapcsán nincs jelentősége, mert a vádlott a magánféllel szemben követelést nem érvényesíthet. E szabálynak megfelelően a bíróság akkor sem ítélt meg a polgári jogi igényben foglaltaktól nagyobb összegű kártérítést, ha a tényállásban az igénytől magasabb összegben rögzítette a kárt, vagy vagyoni hátrányt. A másodfokú eljárásához kapcsolódik, hogy a büntetőeljárásban érvényesített polgári jogi igény összege felemelésének, az elsőfokú eljárásban be nem jelentett járulékgéni előterjesztésének a másodfokú eljárásban nincs helye.⁶⁶

A polgári jogi igény érvényesítésével kapcsolatos eljárás illetékköteles, azonban a magánfélnek az illetéket az Itv. 62. § (1) bekezdés c) pontjában biztosított illetékfeljegyzési joga folytán a keresetindításkor nem kell lerónia, arról a polgári jogi igénynek helyt adó határozat esetén a bíróság dönt, rendszerint a marasztalt vádlottat kötelezve az illeték megfizetésére. Az illeték alapja a polgári peres és peren kívüli eljárásban az eljárás tárgyának az eljárás megindításakor fennálló értéke, jogorvoslati eljárásban pedig a vitássá tett követelés vagy követelésrész értéke. A polgári eljárás illetékének általános mértéke a peres eljárásban a pertárgyérték, mint illetékalap 6%-a, de legfeljebb 1 500 000 Ft [Itv. 39. § (1) bekezdés, 42. § (1) bekezdés a) pont]. Ha az alperes a követelést az első tárgyaláson azonnal elismeri, vagy az első tárgyalás előtt a követelést teljesíti, a peres eljárás illetékének csak a 10%-át kell megfizetni [Itv. 58. § (1) bekezdés c) pont]. E szabály alapján a magánfél követelését elismerő, a tárgyaláson beismerő vallomást tevő vádlottnak csak mérsékelt illetéket kell fizetnie, de álláspontom szerint e norma alkalmazható akkor is, ha a vádlott a vallomástételt megtagadja, de a bíróság a nyomozás során tett beismerő, tárgyalás anyagává tett vallomását bizonyítékként figyelembe veszi.

A polgári jogi igény megítélése esetén a büntetőbírósnak meg kell határoznia a teljesítési határidőt, mely a Pp. 217. § (1) bekezdése alapján rendszerint tizenöt nap. Ennek rövidebb, vagy hosszabb határidő is előírható, ha ez a felek méltányos érdekeinek mérlegelése alapján, vagy a kötelezettség természetére való tekintettel indokolt, továbbá részletekben való teljesítés is elrendelhető [Pp. 217. § (2), (3) bekezdés]. A gyakorlati tapasztalatok alapján megállapítható, hogy a büntetőbírósnak általában nem tér el a tizenöt napos, fő szabályként megjelölt teljesítési határidőtől.

A Ptk. 6:532. §-ából következik, hogy a kártérítés a

károsodás bekövetkeztekor nyomban esedékes, a kötelezett károkozó ettől az időponttól fogva késedelemben kerül és kamatfizetésre kötelezett. Előfordul, hogy a magánfél nem határozza meg a kamatfizetés kezdő időpontját, ezen esetben a kamatfizetési kötelezettség a polgári jogi igény előterjesztésének időpontjától válik esedékessé, korábbi kezdőidőpont nem állapítható meg, mert az már a kereseti kérelmen való túlterjesztést jelenti.⁶⁷

A késedelmi kamat mértéke pénztartozás esetén a kötelezett és a késedelembe esés (jelen esetben a károkozás) időpontjából kezdődően a késedelemmel érintett naptári félv év első napján érvényes jegybanki alapkamat. Idegen pénznemben meghatározott pénztartozás esetén a kötelezett e pénznemre a kibocsátó jegybank által meghatározott alapkammattal, ennek hiányában a pénzpiaci kamattal megegyező mértékű késedelmi kamatot köteles fizetni akkor is, ha a pénztartozás egyébként nem volt kamatmentes [I. Ptk. 6:48. § (1) bekezdés].

Az elsőfokú bíróságnak a polgári jogi igényt érdemben elbíró rendeltetése ellen (akár helytadás, akár elutasítás) esetén a magánfél fellebbezést jelenthet be.⁶⁸ Ha az ítélet ellen kizárólag a polgári jogi igénnyel kapcsolatban jelentettek be fellebbezést, ún. korlátozott revízióra kerül sor, mert a másodfokú bíróság csak az ítéletnek ezt a részét bírálja felül.⁶⁹

A jogorvoslati eljárásokkal kapcsolatban emelendő ki, hogy a törvényen alapuló bírói gyakorlat szerint felülvizsgálati eljárásban a polgári jogi igény érdemi elbírálására nincs lehetőség, figyelemmel a Be. 345. § alapján alkalmazandó 335. § rendelkezéseire.⁷⁰

A polgári anyagi jogi, illetve büntető perjogi előfeltevételek hiányában, a bíróság érdemben vizsgálva a kárigényt, elutasító határozatot hozhat, de álláspontom szerint ilyen határozatot hoz a Pp. szerinti idézés kibocsátása nélküli elutasítás eseteiben is, például perképesség hiánya folytán, melyre nézve gyakorlati példa is felhozható, például a Fővárosi Ítéletábla már hivatkozott döntése, melyben a bíróság az állam polgári jogi igény utasította el azzal, hogy álláspontja szerint nem volt perképes, mert a perindításra az állam tulajdonában álló gazdasági társaság lett volna jogosult.

A hatályos büntetőeljárás törvény a kár tényállásbeli megállapításakor kötelezettséget ró az elsőfokú, sőt a másodfokú bíróságra is, hogy a magánfél kárigényét megítélje. A büntetőjogi felelősség tisztázása nem jár azonban mindig együtt a polgári jogi felelősség és mértékének, megállapításával. A bűnösség kimondásához ugyanis elegendő a kár hozzávetőleges megállapítása, a kártérítésre kötelezés azonban pontos összegszerűség rögzítését kívánja meg, ezért gyakori jelenleg is a polgári jogi igény érvényesítésének egyéb törvényes útra utasítása, különösen, ha a kárösszeg pontosabb feltárása érdekében a büntetőjogi felelős-

⁶⁶ BH 2013.296. (Kúria Bfv.II.1.280/2012.), melyben eseti döntésben kifejtésre került, hogy a Be. 335. § (2) bekezdéséből és a Be. 54. § (8) bekezdéséből az következik, hogy a polgári jogi igény elbírálása az elsőfokú bíróság előtt csak a bejelentett igény összegszerű keretei között lehetséges.

⁶⁷ BH 2013.296.

⁶⁸ Be. 324. § g) pont.

⁶⁹ Be. 348. § (3) bekezdés

⁷⁰ BH 2011.58.

séget tisztázásán túlterjedő, további bizonyítás szükségese.⁷¹

Ilyen döntésre kerül sor a vádlott felmentése, vagy az eljárás megszüntetése esetén is, mert a büntetőjogi felelősség hiánya nem feltétlenül jelenti a kártérítési felelősség alóli mentesülést is.

5. Záró gondolatok

Amint láthattuk az új Ptk. részletekbe menően és cizelláltabban szabályozza a kártérítés szabályait, mint az 1959. évi IV. törvény. A bűncselekménnyel okozott

kár megtérítését a sértett (károsult), magánfélként már a büntetőeljárásban alappal igényelheti. A büntetőeljárás törvény módosításait követően főszabályként vált, hogy a tényállásban meghatározott kárt, az igény érvényesítésekor meg kell ítélni. A polgári jogi igény egyéb törvényes útra utasításának csak kivételesen van helye. A törvényből fakadóan is láthatjuk, hogy a törvényi előfeltételek fennállása esetén a bíróság rendszerint már megítéli a kártérítést, ugyanakkor még mindig gyakori az igény érvényesítésének egyéb törvényes útra utasítása, de úgy gondolom, hogy a törvényi rendelkezések kijelölték azt az utat, melynek helyes követése már lehetővé teszi, hogy a sértett kárhelyreállítása már a büntetőeljárásban megtörténjen. ■

⁷¹ Botos: i. m. 42–43. o.

KÁRTÉRÍTÉSI JOG

A SOROZAT 7. KÖTETE

SZERZŐ: Fuglinszky Ádám

Az új Polgári Törvénykönyv alapvető, koncepcionális változásokat hozott a kártérítési jog területén. Fuglinszky Ádám munkája átfogóan, több mint nyolcszáz oldal terjedelemben, a teljesség igényével mutatja be az új Ptk. kártérítési felelősségre vonatkozó rendelkezéseit. A kötet minden bizonnyal a magyar kártérítési jog legrészletesebb feldolgozását nyújtja Eörsi Gyula és Marton Géza monográfiái óta.

Tudományos alaposágú, ugyanakkor a gyakorló jogászok számára is nélkülözhetetlen szakkönyv készült. A szerző részletesen elemzi – több mint ötszáz eseti döntés bemutatásán keresztül – a korábbi Ptk.-hoz kapcsolódó bírói gyakorlatot, és jelzi, hogy az menyiben lehet irányadó az új Ptk. alkalmazása során. Széleskörűen feldolgozza továbbá a magyar kártérítési jogi szakirodalmat, és új jogintézmények (például a non-cumul elv, az objektív kontraktuális felelősség, az előreláthatósági korlát) esetén a külföldi joggyakorlat eredményeire is támaszkodik. A részletes tárgymutató segítséget jelenthet a kutatómunkában, az irodalomjegyzék pedig a további tájékozódáshoz nyújt eligazítást.

Fuglinszky Ádám az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán jogi diplomát, Heidelbergben LL. M. (magister legum) címet, a Hamburgi Egyetemen pedig doktori (PhD) fokozatot szerzett. Az ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszékének habilitált egyetemi docense, a budapesti Andrassy Gyula Német Nyelvű Egyetem, valamint számos európai egyetem (Krakkó, Berlin – Humboldt, Bécs, München) vendégoktatója. A Budapesti Ügyvédi Kamara tagja, tíz éven át aktív praxist folytatott. Kutatási területe a szerződési jog, a deliktális felelősség és a kártérítési jog.

* A Jogkódex előfizetők a könyvet a nyomtatott változaton túlmenően elektronikusan is elérik a szoftverükön.
A kedvezmény csak közvetlen kiadói megrendelés esetén vehető igénybe.

Ára: 9000 Ft

Jogkódex előfizetőknek
50% kedvezménnyel:
4500 Ft*

WEBES VÁSÁRLÁS
-5%